

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Мартин Табаков
"Неоосманизмът в Република Турция. Обособяване и ценностен корпус"
за присъждане на научната степен "доктор по политология"

Дисертационният труд на Мартин Табаков "Неоосманизмът в Република Турция. Обособяване и ценностен корпус" представлява стойностна и съдържателно цялостна аналитична теза, която съответства на всички базисни критерии за присъждане на научната степен "Доктор по политология".

Неоосманизмът е изключително привлекателна тема за ситуационен политически анализ, както и за медийно отразяване на дълбоките процеси на трансформация на съвременната турска държава в контекста на нейните международни позиции и обвързаности. Фактът, че Турция е наследник на Османската империя - наследство, което бе табуирано от републиканско-секуларисткия политически елит на страната след 1923 г., а днес се възражда, представлява достатъчно мощна мотивация за широки обществени и политически кръгове на Балканите, в Кавказ и Близкия Изток да градят хипотези за възможните международни последствия от промените в турската държава. Тази мотивация се засилва в периодите, когато самите турски ислямистки лидери се позовават на Османското наследство на Турция за да отправят полу-завоалирани намеци за претенции към днешния ден и бъдещето на бившите османски провинции - днес суверенни държави. През 2005 г. при своето посещение в Прищина, тогавашният външен министър Абдулах Гюл заяви: "Ние днес идваме със самолети тук, където нашите прадеди дойдоха на своите коне..." През 2007 г. Ахмед Даутоолу - вече външен министър - заяви на публична среща в Сараево, че Босна и Херцеговина има "легитимна принадлежност" към Османския цивилизационен ареал. Сърцето на президента Реджеп Ердоган включва широки територии на бившата Османска империя, между които и доста български градове и региони, за което той публично заяви през 2015 г.

Така неоосманизмът се превърна в един успешен международен политически маркетингов продукт - индикатор за постепенното откъсване на Република Турция от нейната установена след 1950 г. роля на форпост и ключов съюзник на Запада на границите с арабския свят и с бившия Съветски съюз. Неоосманизмът предизвиква текущи идентификации на различни мюсюлмански общности в граничните до Турция региони с възраждащата се под палката на Анкара легитимност на "турско-османския ареал" и неговото наследство. Дисертацията на М. Табаков е изградена върху презумпцията, че да се тръгва от международните следствия на неоосманското идейнополитическо възраждане към неговата вътрешна идентичност е погрешно. Правилният път е да се изследва неоосманизма като идейно, ценностно и политическо движение вътре в самото турско общество, за да се създаде коректна представа и системна картина на това явление и процес, за да могат вече като следствие да бъдат оценявани неговите външни - международни последствия.

Кемалисткото политическо наследство от последния един век е характерен пример за успешен процес на модернизация "отгоре надолу" в общество, което се стреми към "настигане" на вече реализиралите своя модерен проект общества от Европа и западния

свят. Този тип модернизация не само не се опира върху завареното историческо наследство, но преследва радикално скъсване с него, за да може да се осъществи. Турската република представлява единствения - засега - успешен пример на модернизация на традиционно ислямско общество, осъществяваща се чрез господстваща идеология на секуларен национализъм, реализиран като система на контрол на армията върху една ограничена квази-демократична система. Кемализмът измества центъра на тежестта на държавното и общественото развитие от следването на определена - макар и реформирана - общностна и цивилизационна традиция към категорично подражание и интернализиране на опита, ценностите и системните характеристики на модерна Европа като център на западния свят. Турската принадлежност към Европа е изведена в ранг на хегемонен индикатор за държавно-политически успех на турската република. Затова и отказът на ЕС да приеме Турция за редовен член в продължение на дълги десетилетия срещаше автентично огорчение от страна на турския кемалистки елит, разглеждащ този отказ като несправедлива нересипрочност на Запада към турските постижения и стремежи.

Резултатите на тази кемалистка система на държавно управление бяха многообразни, но особено важна част от тях - с цел осветляване стойността на предложената дисертационна теза - е развитието на система на селективна и дирижирана демокрация, функционираща като база за разгърнати привилегии на турския секуларен елит - политически, стопански, академичен и културен - за сметка на културно и икономически изостаналото мнозинство от населението на страната. Това разграничение между "бели" и "черни турци" бе в основата на мощния призив на АКП начело с Р. Ердоган за създаване на истинско "народно управление". Кемализмът като официална държавна идеология е изграден върху имплицитен скептицизъм относно възможността едно общество, базирано върху ислямския традиционализъм да се трансформира в модерна европейска страна. Необходими са ограничения, които дават предимства на светските елитни слоеве на етатистката буржоазия, офицерския корпус и лоялните светски партии и културните и академични институции по западен образец спрямо изостаналите слоеве на традиционното общество надолу по пирамидата.

Дисертационният труд представлява изчерпателен аналитичен опит за дефиниране на цялостния процес - социален, ценностен, политически и стопански - на възраждане на турско-османската ислямска традиция в турското общество и държава чрез успешен синтез между стопанските, технولوجичните и институционални достижения на турската модернизация в условията на кемалисткия режим, и стратегията за центриране на Турция от ролята на западен форпост обратно към основанията на нейната културна и политическа традиция - неоосманизма.

Дисертацията е с обем от 354 стандартни страници - доста по-голям от изискванията за дисертационен труд за присъждане на научната степен "доктор". Нейната структура също е нетрадиционна - тя се състои от 6 глави, включително увод и заключение, които се фокусират върху отделни системни аспекти на явлението "неоосманизъм", без да имат непременно вътрешна връзка на съподчиняване от общото към частното. Първата - уводна глава разглежда основните дефиниции на явлението "неоосманизъм", формулира го като научно понятие - за разлика от редица журналистически или конкретно политически анализи на злободневна тема. Авторът посочва структурата, методологията и целите на изложението. Разгледан е обхватът на цитираната литература, която в своя обем представлява един от индикаторите за сериозното, задълбочено и системно проучване на темата от страна на дисертанта. Смятам, че

изследването ще спечели, ако езикът, на който е написана тази първа глава бъде олекотен, а използваните доста интензивно понятия-чуждици бъдат заменени с адекватните им и пълноценни български понятийни съответствия.

Втората глава е от ключово значение за разработването на историческия контекст, в който се появява и развива неоосманизмът в съвременна Турция. Дисертантът демонстрира задълбочени професионални познания и култура в осветляването на тези специфични характеристиките на исляма, на неговата специфика в османска интерпретация и за еволюцията на ислямската обществена и ценностна система в процеса на опитите за реформиране на Османската империя и нейните идейнополитически основания. Синкретизмът на религия и политика в исляма, както и специфичните му реализации в османската традиция са първото "смыслово ядро" на анализа в тази глава. Второто смыслово ядро се фокусира върху процеса на адаптация на сунитския ислям от младоосманците в техните опити за реформистка редефиниция на османския имперски проект. Третото смыслово ядро се фокусира върху съотношението на класическите турски форми на ислямизъм и неоосманизма. Така дисертантът изгражда аналитичната основа за следващата - трета глава от текста, фокусирана върху собствените дефиниции на неоосманизма като нова интерпретация на исляма.

Първият аспект на изложението в трета глава разглежда публичната дефиниция на АКП - ислямистката партия на Р. Т. Ердоган - като партия на "консервативни демократи". Тази дефиниция се стреми да съчетае, от една страна, идейното съответствие на новия политически проект с наследството османско-ислямската традиция, а от друга - да легитимира партията като принадлежаща на определена партийно-политическа фамилия в Европа с цел да избегне репресивната санкция на господстващия секуларистки режим. Вторият аспект на изложението показва адаптацията на традиционния ислям в османско-турската традиция към основните характеристики и ограничения на съвременното турско общество. Тук отговор получава въпросът как тази ислямска традиция се легитимира като съвременен политически проект. Третият аспект е анализа на конкретни политики от позициите на ислямизма на АКП - възстановяване публичната легитимност на забраненото, на образованието в училищата тип "имам хатип" и т.н. Четвъртият аспект се фокусира върху ценностната дефиниция на избирателя на АКП от религиозно-консервативното ядро на партийния електорат, в която отчетливо се проявяват догматичния авторитаризъм и приоритетът на мюсюлманската идентичност над турската.

Четвъртата глава е посветена на инкорпорирането на неолиберализма в идейния и ценностен корпус на неоосманизма, както и върху конкретната реализация на неолибералната доктрина като икономическа политика. Темата е изключително интересна предвид два важни аспекта на онаследения контекст на управление от страна на АКП. Първо, колективистично-егалитарният етос на ислямската стопанска и социална доктрина, който не благоприятства сам по себе си синтеза на възродена религиозност и индивидуалистична предприемчивост. Второ, етатистката традиция на активна намеса на държавата в икономиката, характерна за кемалистката държавно-политическа доктрина. Тук има два ключа, чрез които може да бъде разбран ислямистко-неолибералния синтез. Първият ключ е управлението на турския премиер и президент от 80-те години Тургут Йозал. Йозал е първият турски държавник, който успява гъвкаво да преодолее две от най-основните кемалистки табути - отношението към пазара и отношението към религията. Йозал е бащата на неоосманизма, особено с

успешния си опит за частична релегитимация на ислям в турския обществен живот, съчетан с активна националистическа кампания на пантюркизъм - "от Адриатика до Китай". Ислям и неоосманизъм, легитимирани като неоимперски национализъм - това разклаща и трето табу на кемализма - изолационисткия характер на режима спрямо околния свят ("Мир в Турция - мир в света"). Но най-важното достижение на Йозал е релефиницията на турската икономика като успешен пазарен проект, подпомогнато от господстващия през 80-те години неоконсервативен проект, начело с Тачър - Рейгън в световната политика.

Вторият ключ към ислямистко-неолибералния синтез е успехът на Ердоган - стъпил върху наследството на Йозал - да свърже неолибералната икономическа доктрина с динамиката на ценностните ориентации сред предприемаческата средна класа на Анадола, която съчетава дълбока религиозност и традиционализъм с предприемчивост и желание за икономически успех. Средният и дребният предприемач стоят в основата на икономическия бум реализиран през първото десетилетие от управлението на АКП. Това променя в значителна степен структурата на държавно спонсорираната олигархична икономика на кемалистка Турция, основана върху предначертан кръг от представители на големия бизнес преди всичко в западната част на страната.

В пета глава дисертантът разглежда неоосманизмът в неговите измерения на "мажоритарно-процедурна демокрация" и консервативен глобализъм. Може би най-известната политическа позиция на Реджеп Ердоган е неговата дефиниция за демокрацията от средата на 90-те години - в неговата битност на кмет на мегаполиса Истанбул. Демокрацията е автобус, който те води до твоята спирка - оттам нататък продължаваш по своя си път. Поради факта, че в ЕС и във Вашингтон изглежда акцентираха само върху първата част на определението, режимът на АКП през първото десетилетие на 21 век получи масирана легитимация от западните институции, преди всичко в опитите му да преодолее ограниченията на кемалисткия режим върху практикуването на демократичните свободи. Така Ердоган успя да демонтира институционалното вето на Съвета за национална сигурност и да продължи със съдебна саморазправа с кемалисткия офицерски елит ("Ергенекон"). Вътрешната легитимация на укрепването на властта на Ердоган като "демократизация" премина през действителния процес на интеграция на "черните турци" в политическия процес на страната чрез АКП. Друг е въпросът, че представителството на тези масови обществени слоеве в политическия процес има твърде малко общо с индивидуалните права и отговорност, характерни за модела на либералната демокрация. АКП разви друг модел - на ислямската демокрация, представителен не толкова на гражданите, колкото на традиционните общности, семействата, "умма-та" и т.н. Това даде възможност за съчетаване на този вид демократично представителство с едноличния популистски диктат на човека на върха - Ердоган, което кара дисертантът да се спре на определението "мажоритарно-процедурна демокрация". Ако трябва да оценим днешните прояви на властова самоидентификация на Реджеп Ердоган, всяко понятие за демокрация ще трябва да бъде аргументирано спестено.

Политическият модел на АКП включва и понятието за т.нар. "консервативен глобализъм" - или операционализираната стратегия на неоосманизма за разпространение на геополитическото влияние на Анкара посредством норми и инструменти за утвърждаване на успешна идентичност и успешно управление чрез неоосманисткия ислямски синтез. Тази стратегия намира синтетичен израз в съчинението на бившия премиер на Турция Ахмед Даутоолу "Стратегическа

дълбочина", в която обхватът на османското наследство в геополитическото обкръжение на Турция се използва за оценка на стратегическите шансове за експанзия на Анкара през неоосманисткия модел. Тук сякаш успехите на неоосманизма засега са меко казано най-скромни. Ключовата задача, формулирана от Даутоолу за "нулеви проблеми със съседите" за съжаление катастрофира в обичайната за Анкара реалност "нула съседи без проблеми за Турция". Стремещът на Ердоган и АКП да структурират Близкият изток като удобен плацдарм за турска експанзия - било икономическа, било стратегическа или военна - засега също се проваля.

Критичната оценка за съотношението между стратегия и реализация на неоосманизма в политическата практика на АКП и Реджеп Ердоган с база на обзримост до 2014 година е съдържание на заключителната шеста глава, където е направен един по-цялостен опит за обобщение на основните аналитични изводи от дисертацията. Може би това времево ограничение не позволява оценката да се разпростре върху основните последствия от опита за преврат от 15 юли 2016 г., особено - върху динамиката на отношенията между движението "Хизмет" на Фейтула Гюлен и АКП от 2002 г. до днес. Една дисертация не би могла да съдържа всичко интересно по темата - основно изискване за успешна дисертационна теза е способността за аналитично самоограничение като част от структурирането на тезата. Може би в един следващ етап от подготовка на текста за публикуване - ако такова се предвижда - идейно-политическите разногласия, предшествани от партньорство и дори менторство между Гюлен и Ердоган биха могли да бъдат използвани като допълнителен ъгъл на интерпретация на ключови аспекти на неоосманизма като политическа доктрина.

Научните приноси на дисертацията са коректно посочени от автора в автореферата и наистина представляват съвкупен значим принос към рефлексията на българската академична общност върху процесите на идейно-политическа и стратегическа промяна, осъществяваща се през последните 15 години в Република Турция. Дисертацията се характеризира с научна добросъвестност и обективност, анализът се откроява със своята компетентност и задълбоченост. Изследването е осъществено на висока професионална основа и върху задълбочена теоретична ерудиция.

Основната ми препоръка към тезата е възможността за нейното текстово "стягане" и - до известна степен - езиково опростяване, с цел да бъде подобрена възможността за нейното успешно публикуване със заслужаващ качествата ѝ публичен интерес - както сред политологичната общност, така и сред по-широки академични и обществени среди.

Качествата на дисертационната теза на Мартин Табаков съществено надвишават изискванията за текст, претендиращ за научната степен "доктор по политология". Препоръчвам на дисертанта Мартин Табаков да бъде присъдена научната степен "доктор по политология".

Огнян Минчев

Доцент, доктор на социологическите науки